

Selecteer waarin je wilt zoeken:

Zoek alles

Vooy's. Jaargang 27 (2009) – [\[tijdschrift\] Vooy's](#)

[p. 72]

In de kast!

De Haan: te groot voor ons kikkerlandje?

Gert Hekma

In de rubriek 'In de kast!' brengen personen uit de wereld der letteren schrijvers of boeken die ten onrechte vergeten zijn, weer even onder de aandacht. In deze 'In de kast!' vertelt Gert Hekma, docent homostudies aan de Universiteit van Amsterdam, waarom de schrijver Jacob Israël de Haan (1881-1924) een standbeeld verdient naast de Dokwerker.

Een van de interessantste schrijvers die Nederland heeft voortgebracht en die het verdienen om wereldberoemd te zijn, is de Joodse en homoseksuele schrijver Jacob Israël de Haan. Geboren op 31 december 1881 als zoon van een Joodse voorzanger in Smilde, bracht hij zijn jeugd door in Zaandam - als broer van de befaamde feministe en schrijfster Carry van Bruggen. De Haan studeerde voor onderwijzer in Haarlem en raakte los van het geloof van zijn ouders. Hij wendde zich tot de literatuur en het socialisme, werd homoseksueel en stortte zich in een ongelovig leven, waarin hij zijn baan als onderwijzer aanvulde met een studie rechten in Amsterdam.

Vanaf zijn literaire jongelingsdagen zag hij een voorbeeld in Tachtigers als Frederik van Eeden, Lodewijk

van Deyszel en Albert Verwey. In 1904 verscheen zijn debuutroman *Pijpelijntjes*, die een schandaal veroorzaakte.

Over dit hoofdstuk/artikel

AUTEURS

[Gert Hekma](#)

over [Jacob Israël de Haan](#)

ILLUSTRATOREN

[Ellen Tapia-Quilodran](#)

[p. 73]

illustratie: Ellen Tapia-Quilodrán

[p. 74]

Over het algemeen geldt dit boek als de eerste Nederlandse homoroman na de meer bedekte werken *De kleine republiek* van Lodewijk van Deyssel (1889) en *Noodlot* van Louis Couperus (1891). *Pijpelijntjes* is een naturalistische roman over Sam en Joop, die een moeizame, kuise verhouding hebben. Centraal staan hun belevenissen met burens, hospita's, hoeren, schelmen en schandknepen in de Pijp en elders in Amsterdam. Het boek is opgedragen aan De Haans mentor Arnold Aletrino, de schrijver, arts, criminoloog en seksuoloog die herkenbaar in het boek voorkomt als de biseksuele en sadistische Sam. Joop daarentegen staat voor de schrijver zelf - het personage deelt De Haans roepnaam in het dagelijkse leven zoals Sam die is van Aletrino.

Met schetsen van het volksleven uit de Pijp doet *Pijpelijntjes* zeer anekdotisch aan. Daarnaast loopt door de roman een heel strakke homoseksuele hoofdlijn, die radicaal is omdat De Haan de vloer aanveegt met alle clichés over homoseksualiteit die rond 1900 dominant werden. Zo is homoseksualiteit geen vastliggende 'geaardheid', maar kiest Sam aan het eind van de roman voor een vriendin, gaat hij trouwen en raakt hij van zijn sadisme af. Joop vraagt zich daarentegen af of hij niet met zijn vriendje Koos zal trouwen, waarmee De Haan al heel vroeg in de twintigste eeuw een homohuwelijk suggereert. Aan het eind van *Pijpelijntjes* sterft Sam, die net hetero geworden is, en niet Joop, die homo blijft. Daarmee druist De Haan in tegen een verwachtingspatroon: men was uit contemporaine homoromans gewend dat de homo door ziekte of zelfmoord te vroeg het leven liet.

Pijpelijntjes veroorzaakte een schandaal. Aletrino kocht met De Haans verloofde direct alle vindbare exemplaren van de roman op, om zo reputatieschade te voorkomen. Hij had altijd volgehouden dat het bestuderen van homoseksualiteit niet betekende dat je homoseksueel was en wilde zijn straatje schoon houden. Het dagblad *Het Volk* van de Sociaal-Democratische Arbeiders Partij ontsloeg De Haan als redacteur van de kinderpagina en de gemeente Amsterdam ontsloeg hem als onderwijzer. De Haan verzette zich fel met een pamflet tegen P.L. Tak, hoofdredacteur van *Het Volk* en voorzitter van de SDAP.

De steun die hij zocht bij de Tachtigers kreeg hij echter niet. Zij schrokken zich wezenloos van zo'n openlijke homoroman.

De Haan herschreef zijn roman met nieuwe namen voor de hoofdpersonen zonder opdracht aan zijn mentor en ging koppig door met zijn homowerk. Hij publiceerde een kort verhaal over de verkrachting van Jezus op verzoek van Satan (in De Haan 1983) dat een vergelijking kan doorstaan met Reves roemruchte neukscène met God als ezel. Zijn tweede homoroman *Pathologieën* (1908) heeft naast sadomasochisme ook incest als onderwerp. Dit is meer een decadente dan een naturalistische roman, waarin een onstuimige liefdesaffaire eindigt in een afgedwongen zelfmoord.

In beide romans komt het op dat moment nieuwe woord 'homoseksueel' niet voor. De Haan gebruikte de term wel in zijn correspondenties en verwees in *Pijpelijntjes* naar toenmalig homoonderzoek. Ook begrippen als sadisme en pedofilie hanteert hij niet. De romans zijn te lezen als een kritiek op nieuwe seksuologische begrippen en inzichten, zoals die mede door Aletrino werden ontwikkeld. Die kritiek uit De Haan in een taal die niet zwaar, maar luchtig is. Als alternatief voor moderne woorden zijn er ouderwetse, zoals 'vreemd jongensvoelen', 'schandjongen' en 'sodemietersch snolletje'. De Haan nam een ongeliefd onderwerp, behandelde dat tegendraads en zette de erotiek van de literatuur in tegen de zogenaamde feiten van de wetenschap.

De Haan wilde met zijn tijd meegaan, maar werd afgewezen door al wat modern was. De socialisten ontsloegen hem; de wetenschap liet hem vallen in de persoon van zijn vriend Aletrino, en voor de Tachtigers ging zijn werk te ver. De kritiek op zijn homoromans was niet mals en zijn

[p. 75]

eersteling kostte hem zijn beide baantjes. De kennismaking met het literaire leven was dus hard voor De Haan. Hij wierp zich op zijn rechtenstudie en op zijn dichtwerk, dat na 1908 de plaats van het proza overnam.

Geld verdiende de schrijver door studenten voor te bereiden op hun examens. Hij keerde terug naar het geloof van zijn ouders, werd zionistisch en ontwikkelde zich tot de Nederlandse dichter van het Joodse lied. Voor zijn gedichten kreeg hij de waardering van de Tachtigers die ze hem onthielden voor zijn proza. Ondanks zijn orthodoxie en zionisme bleef hij zonder schaamte homoseksueel in zijn werk en leven. Hij bezocht Rusland en bekritiseerde de wijze waarop het tsaristische regime zijn gevangenen behandelde. Literaire inspiratie vond hij vooral in een jongeman (Georges Dmitrenko), aan wie hij enkele gedichten opdroeg. In 1916 promoveerde hij in de rechten, maar in 1917 solliciteerde hij vergeefs naar een professoraat aan de Amsterdamse Gemeente Universiteit.

In 1919 begon de laatste en spectaculairste periode van zijn leven. De Haan vertrok naar Jeruzalem als correspondent van het *Algemeen Handelsblad* en schreef honderden feuilletons voor deze krant en andere bladen. Hij ging als zionist, maar vond betere aansluiting bij de orthodoxe Joden en bij de Arabische knapen die hij beminde. Het tuinhuis van de familie van zijn geliefde Adil werd zijn woning. In de *Kwatrijnen* die in het jaar van zijn dood verschenen, staan verschillende verzen die zijn tweestrijd aanduiden: waarom ga ik naar de Klaagmuur; is het voor God of voor de Arabische knapen? De Haan twijfelde tussen geloof en lust, tussen God en hemzelf als verantwoordelijke voor zijn zonden, tussen Jeruzalem en Amsterdam, tussen traditie en moderniteit. Vaak koos hij voor een eenheid van tegenstellingen. In 'Alles van God' schrijft hij:

De mensen hebben lust en leed gescheiden.
Maar God houdt hen als dag en nacht te saam.
Ik ken de lust. Ik ken het hevig lijden
Ik loof Gods éénen naam. (De Haan 1952, 2: 339)

De ouderlijke orthodoxie had De Haan ingeruild voor socialisme, seksuologie, zionisme en de literatuur van Tachtig, maar rond zijn dertigste keerde hij met al zijn twijfels weer terug naar de traditie. De meeste conflicten bleven onbeslist, maar op politiek gebied maakte hij een

keuze voor orthodoxe Joden en een spirituele staat, en kante hij zich tegen het seculier zionisme en de nationale staat. Hij vond het absurd dat de zionisten deden alsof ze alle Joden in Palestina vertegenwoordigden, terwijl ze er maar een derde van uitmaakten. Waar hij zich al helemaal niet mee kon verzoenen, was dat zij geen rekening hielden met de meerderheid van de bevolking: de Arabieren. De Haan begon felle artikelen te schrijven tegen het zionisme, die hij publiceerde in kranten uit Londen, de stad waarin de koloniale machtshebbers huisden. Samen met zijn activiteiten voor de orthodoxe Joden zorgden deze publicaties ervoor dat De Haan zich de woede van zionisten op de hals haalde, die aankondigden hem te vermoorden. Op 30 juni 1924 schoot een lid van de zionistische organisatie Haganah, voorloper van het Israëlische leger, De Haan inderdaad dood. De zionisten schoven de moord in de schoenen van Arabieren, die daarmee wraak zouden nemen voor hun zonen, wier eer door De Haan zou zijn geschonden.

In 1951 richtten liefhebbers van zijn werk de stichting Jacob Israël de Haan op, die na enige activiteiten stilletjes van het toneel verdween. In 2008 kwam er echter een nieuwe stichting, die

[p. 76]

een studiemiddag organiseerde waarvan de lezingen recent zijn verschenen in *Uitgelezen boeken*. Gewerkt wordt aan een digitale editie van De Haans literatuur en vooral zijn feuilletons. Bovendien zijn er plannen voor een nieuwe biografie, want de oude van Jaap Meijer is behalve eenzijdig prozionistisch ook chaotisch en gedateerd.

Vandaag de dag is De Haan in Nederland bekend als homoschrijver en - dichter, terwijl hij in Israël het eerste Joodse slachtoffer van het zionisme representeert. Een van de partijen op de Israëlische rechterflank ziet in hem nog steeds een huasideoloog. Terwijl Gerrit Komrij hier De Haans literaire en homoseksuele reputatie heeft gevestigd, zijn in Israël verschillende boeken over zijn politieke betekenis verschenen. Ondanks overeenkomsten met zulke verschillende figuren als Gerard Reve en Pim Fortuyn, zijn bijzondere rol in de aanloop naar de stichting

van de staat Israël en ondanks zijn grote literaire kwaliteiten, is De Haan in Nederland nooit op een voetstuk geplaatst. Mijns inziens was hij gewoon te groot voor ons kikkerlandje. In Amsterdam leeft hij enkel voort in een straatje, een dichtregel op het Homo-monument en een kwatrijn op de brug in de Jodenbreestraat. Hij zou een standbeeld verdienen naast de Dokwerker - bij de synagogen en het stadhuis van Amsterdam.

Verder lezen

Delvigne, R. en Leo Ross, *Brieven van en aan Jacob Israël de Haan 1899-1908*, dissertatie Vrije Universiteit, Amsterdam 1994.

Delvigne, R. en Leo Ross, *Een uitmuntend letterkundig kunstenaar. Opstellen over Jacob Israël de Haan*, Assen 2002.

Giebels, L. (red.), *Jacob Israël de Haan, correspondent in Palestina 1919-1924*, Amsterdam 1981.

Haan, Jacob Israël de, *Pijpelijntjes* (1904), 's Gravenhage 1974.

Haan, Jacob Israël de, *Pathologieën. De ondergangen van Johan van Vere de With*. Met een voorrede van Georges Eekhoud (1908), 's Gravenhage 1975.

Haan, Jacob Israël de, *In Russische gevangenissen*, Amsterdam 1913.

Haan, Jacob Israël de, *Rechtskundige significa en hare toepassing op de begrippen: 'aansprakelijk, verantwoordelijk, toerekeningsvatbaar'* (dissertatie), Amsterdam 1916.

Haan, Jacob Israël de, *Verzamelde Gedichten*. Bezorgd door Kees Lekkerkerker (twee delen), Amsterdam 1952.

Haan, Jacob Israël de, *Nerveuze vertellingen*, Amsterdam 1983.

Meijer, J., *De zoon van een gazzan. Het leven van Jacob Israël de Haan (1881-1924)*, Amsterdam 1965.

Zweig, A., *De Vriendt kehrt heim*, Berlin: Kippenheuer, 1932; Nederlandse vertaling, *De Vriendt keert weer*, Amsterdam 1933.

Over dit hoofdstuk/artikel

auteurs

[Gert Hekma](#)

over [Jacob Israël de Haan](#)

illustratoren

[Ellen Tapia-Quilodran](#)